
2008 Krizi ve Avrupa Birliği Yeni Yönetişim Kıskaçında Endüstri İlişkileri*

Ahmet SELAMOĞLU**

ÖZET

Kapitalizmin süre gelen krizlerinden biri daha, bugün, 10 yılı aşan zaman diliminde yaşanmış ve tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu etkinin politik, ekonomik ve sosyal açıdan farklı coğrafyalarda, farklı boyutlarda devam ettiği de bir gerçektir. Bu bağlamda 'kapitalizmin küresel sistem haline gelmesine bağlı olarak, bu kriz tarihin ilk küresel ekonomik krizidir' vurgusu kanımca önemlidir. Bu kapsamda geçmiş dönem krizlerinin ekonomi politik yapıyı değiştirme, sosyo ekonomik düzeni ve şüphesiz çalışma ilişkilerini biçimlendirme gerçeği, günümüzün krizi için de geçerlidir. Kısaca kapitalist dünyada halen rotası belirlenmiş olmasa da kapsamlı bir makas değişikliği yaşanmaktadır.

Makalede ilk bölüm, küresel ekonomik krizin Avrupa Birliği düzeyinde çalışma ilişkilerine yönelik çok boyutlu ve girift yansımaları olmakla birlikte, krizin meşrulaştırarak hızlandırdığı ve çalışma ilişkilerinde değişime doğrudan etkisi olan 'yeni ekonomik yönetim' kavramının dönüştürücü rolünü değerlendirmiştir. İkinci bölümde ise krizin endüstri ilişkileri sistemine dönük etkileri ve olası yönelimler tartışılmaya çalışılmıştır. Makalede her ne kadar üye ülkelerin farklı politik tercihleri ve uygulamalarına yer verilse de, tartışmaya esas olan Avrupa Birliği düzeyinde yönelim ve olası sonuçlarıdır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Kriz, Avrupa Birliği, Yeni Yönetişim, Endüstri İlişkileri.*

* Makale Geliş Tarihi: 07.03.2017, Makale Kabul Tarihi: 22.11.2017

** Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ABSTRACT**2008 Crisis and Industrial Relations in the Grip of European Union New Governance**

One of the ongoing conjunctures of capitalism has taken the world under its influence today, by being experimented for a period that exceeds 10 years. It is a fact that this influence has been proceeding in different terms and in different geographies by politic, economic and social means. In this context, the emphasis of "this crisis is the first global economic crisis of the history, depending upon the fact that capitalism has become a global system" is important from my standpoint. Within this scope, the facts that previous crisis had changed economic and politic structure, and had formed socio-economic contexture and labor relations, beyond any doubt, shall also be valid for the crisis of today. In short, a comprehensive track change has been experienced all around the capitalist world, although its course has not been determined yet.

Within the scope of the article, first part evaluates the transformative role of 'new economic governance' that has a direct influence on labor relations and that has been accelerated by the crisis through justification along with the multi-dimensional and intricate reflection of global economic crisis on labor relations at the level of European Union. In second part, moreover, effect of crisis on the system of industrial relations and possible tendencies are aimed to be discussed. Although different political predilections and implementations of member states are stated within the scope of the article, the basis of the discussion focuses on tendencies at EU level and possible outcomes.

Keywords: *Economic Crisis, European Union, New Governance, Industrial Relations.*

GİRİŞ; İLK KÜRESEL EKONOMİK KRİZ!

Kapitalizmin son ekonomik krizinin üzerinden 10 yıl geçti. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) 2006 yılında başlayan popüler ifadesiyle 'konut finansman krizi'nin(mortgage krizi) veya daha yaygın kabulü ile 2008 yılında Lehman Brothers'ın batışı ile başlayan ekonomik krizin en önemli yönü, krizin küreselleşmesidir (Eğilmez, 2013:1). Eğilmez'in ifadesiyle 'kapitalizmin küresel sistem haline gelmesine bağlı olarak, bu kriz tarihin ilk küresel ekonomik krizidir' (Eğilmez, 2013:1). Brandl ve Traxler ise 2008 krizini, 1929 krizinden bugüne en esaslı dünya ekonomik krizi olarak adlandırmaktadır (Brandl; Traxler, 2011:1). Nihayetinde finansal odaklı başlayan krizin, 2008 yılı sonrasında hızla reel sektöre sıçrayarak ülkeden ülkeye yayıldığı ve küreselleştiği bir vakadır.

Kapitalizmin süreklilik gösteren krizleri bağlamında, 1970'li yılların enflasyonist şoklarının devamında kapitalist sistemde arz yönlü ekonominin hakimiyeti güçlenirken, değişimin dinamiğine, temposuna ve siyasal güç dengesine bağli olarak neoliberal ekonomiler, müzakereci ekonomiler ve arz yönlü korporatist ekonomiler olarak kavramlaştırılan modeller ortaya çıkmıştır. Bu modellere bağli olarak ise çalışma ilişkilerinde köklü değişikliklerin ve farklı biçimlenmelerin yaşandığı bilinmektedir. Çalışma ilişkilerinde yaşanan değişimlerin ve farklı biçimlenmelerin, karmaşık bir ağ içerisinde, politik ekonominin etkileşimi ile ulus devlet, bölgesel ve küresel yapılanmalar düzeyinde gerçekleştiği de bir olgudur (Brandl; Traxler, 2011:1). Bugün de, küresel ekonomik krizin 1970 sonrası ortaya çıkan modeller ve çalışma ilişkileri üzerindeki belirleyici etkisi yadsınamaz. Ancak bugün, karmaşık bir ağ içerisinde dinamiğini yaratmaya devam eden artçı etkiler ve savrulmalar ile politik ekonominin modeller ve çalışma ilişkilerinin değişiminde nasıl bir rol oynayacağını öngörmek halen çok kolay değildir. Bu bağlamda ekonomik aktörlerin pozisyonu ve gücü ile sınıf içi ve sınıflar arası ilişkilerle organize yapılar ve iktidarlar arasındaki işbirliğinin ve çatışmanın gelişim seyrini izlemek kritik önemdedir (Brandl; Traxler, 2011:1, 2). Ancak küresel ekonomik krizin üzerinden henüz 10 yılın geçtiği dikkate alınır, somut değerlendirmelerde bulunmak için zamanın çok erken olduğunu vurgulamak gerekir. Böylesi bir vurgu, geniş bir bakış açısıyla ekonomik modeller ve çalışma ilişkilerinde değişimin yaşanmadığını da işaret etmez.¹

Küreselleşen ekonomik krizin, ekonomik, sosyal ve politik yansımalarıyla, eski kıta Avrupa'ya ve Avrupa Birliği'ne(AB) olumsuz etkisi tahminlerin ötesindedir. Hatta bir adım ileriye giderek, AB'de krizin zaman içerisinde ekonomik bağlamdan koparak, olumsuz etkisinin, arka planda süregelen yapısal değişim tartışmalarını canlandırdığını, hızlandırdığını ifade etmek yanıltıcı olmaz. Bu değişim tartışmalarının, AB'de tarihsel kökenleri olan ekonomik ve sosyal politikalarda rota değişikliğini ve AB düzeyinde kurumsal yapılanmada yeni arayışları cesaretlendirdiğini de açık etmek gerekir. İlber Ortaylı'nın 'büyük imparatorluklar artlarında üç-beş yıllık değil, yüz yıllık sancılar bırakır' (Ortaylı, 2010:177) sözünde olduğu gibi, kapitalizmin bu ekonomik krizi de, AB için halen dalga boyunu ölçmek-

¹ Konu üzerinde okuma için; Bernd Brandl and Franz Traxler, 'Labour Relations, Economic Governance and The Crisis: Turning The Tide Again?', Labor History, Vol:52, No:1, February 2011.

te zorlanılan ekonomik, sosyal ve politik sarsıntılar yaratmıştır. Sade bir ifadeyle, AB için artık hiçbir şeyin eskisi gibi olması muhtemel değildir.

Bu çerçevede makale, küresel ekonomik krizin AB düzeyinde çalışma ilişkilerine yönelik birbirinden ayrılması mümkün olmayan çok boyutlu yansımaları olmakla birlikte, birinci bölümde, krizin meşrulaştırarak hızlandırdığı ve çalışma ilişkilerinde değişime doğrudan etkisi olan 'yeni ekonomik yönetim' kavramının dönüştürücü rolüne vurgu yapmaya çalışmaktadır. İkinci bölümde ise krizin endüstri ilişkileri sistemine dönük etkileri ve olası yönelimler tartışılmaya çalışılmaktadır. Makalede her ne kadar üye ülkelerin farklı politik tercihleri ve uygulamalarına yer verilse de, tartışmaya esas olan AB düzeyinde yönelim ve olası sonuçlarıdır.

Küresel Ekonomik Krizin Dünya Ahvalinden Kısa Notlar

Bazı ülkelerde politik söylem amaçlı, ekonomileri ve sektörleri görece olarak teğet geçen küresel ekonomik krizden bahsedilse de, gerçek olan, küresel ekonomik krizin ekonomik, sosyal ve politik yaygın etkileşim alanı ile hemen her ülkede ciddi sorunlar yarattığı ve çözüme yönelik olarak toplumsal ortaklığın sağlanamadığıdır.

Küresel ekonomik krizin etkilerini izleme açısından en sancılı yıllar 2006-2012 arasındadır ve 2008 yılında Lehman Brothers'ın batışı ile ekonomik krizin küresel sistemde ciddi etki yarattığı görülmektedir. Dünya ölçeğinde 2008 yılında büyüme %1.5'a düşerken, enflasyon %6'ya yükselmiş ve dünya ticaretindeki artış %3.1'e gerilemiştir. Krizin yayılma etkisiyle 2009 yılında büyüme %-2.2 ile küçülmeye dönmüş, dünya ticareti %-10.6 daralmış ve küçülme ile birlikte enflasyonda gerilemiştir. 2010 yılında ise büyük ölçüde baz etkisiyle dünyada bir toparlanma olsa da, izleyen yıllarda düşük düzeyli büyüme ve ticaret gerçekleşmiştir (Eğilmez, 2013:1).

Tablo 1: Dünya Ekonomisi Temel Ekonomik Göstergeler

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Büyüme (%)	4.0	4.0	1.5	-2.2	4.1	2.9	2.5
Enflasyon (%)	3.7	4.1	6.0	2.4	3.7	4.9	3.9
Ticaret artışı (%)	9.2	8.0	3.1	-10.6	12.5	6.0	2.5

Mahfi Eğilmez; 'Küresel Krizin Neresindeyiz?', Kendime Yazılar, www.mahfiegilmez.com, 21 Nisan 2013 (26 Aralık 2016)

Küresel ekonomik krizin gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeleri farklı düzeylerde etkilediği bir gerçektir. Ekonomik krizin küresel etkisi bağlamında aynı yıllar dikkate alındığında, gelişmiş ülkeler küresel krizden dünya genelinden daha fazla etkilenmiştir. IMF'in sınıflandırmasına göre dünya nüfusunun %15'ini oluşturan ve 71.7 trilyon dolarlık dünya üretiminin 44.4 trilyon dolarlık bölümüne sahip olan 35 gelişmiş ülkede ekonomik büyüme ve ticaret hacmi ciddi derecede olumsuz etkilenmiştir (Eğilmez, 2013:1).

Tablo 2: Gelişmiş Ekonomiler Temel Ekonomik Göstergeler

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Büyüme (%)	3.0	2.8	0	-3.5	3.0	1.6	1.2
Enflasyon (%)	2.3	2.2	3.4	0.1	1.5	2.7	2.0
Ticaret artışı (%)	7.7	5.5	1.0	-12.4	11.5	4.7	1.0

Mahfi Eğilmez; 'Küresel Krizin Neresindeyiz?', Kendime Yazılar, www.mahfiegilmez.com, 21 Nisan 2013 (26 Aralık 2016)

Dünya nüfusunun %85'ini oluşturan, dünya üretiminin 27.3 trilyon dolarlık bölümüne sahip olan gelişmekte olan 153 ülkede ise ekonomik büyüme eksi olmamış, enflasyon hızla eski dengesine dönmüştür. Ancak gelişmekte olan ülkelerin ticaretinin çoğunlukla gelişmiş ülkelerle olmasından kaynaklı, bu ülkelerin ticaret hacimlerinde de gerileme yaşanmıştır (Eğilmez, 2013:2).

Tablo 3: Gelişmekte Olan Ekonomiler Temel Ekonomik Göstergeler

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Büyüme (%)	8.3	8.8	6.1	2.7	7.6	6.4	5.1
Enflasyon (%)	5.5	6.5	9.2	5.1	6.0	7.2	5.9
Ticaret artışı (%)	12.3	14.8	8.4	-8.3	14.8	8.6	4.9

Mahfi Eğilmez; 'Küresel Krizin Neresindeyiz?', Kendime Yazılar, www.mahfiegilmez.com, 21 Nisan 2013 (26 Aralık 2016)

Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Nisan 2016 Küresel Ekonomi Raporu, küresel ekonomik krizin üzerinden 10 yıl geçtikten sonra, 'Çok Uzun Süredir Çok Yavaş Büyüme' (Too Slow for Too Long) başlığı ile yayınlan-

mıştır.² Özet olarak; gelişmiş ekonomiler sürekli beklenenin altında performans göstermekte, ABD, Japonya ve Asya'nın gelişmiş ekonomilerinde büyüme yavaş seyretmekte, Euro bölgesinde güven zayıflaması sürmekte ve ekonomik büyüme %1.5 eşliğinde kalmaktadır. Rapor, gelişmekte olan ülkeler için ülkeler arasında ciddi ayrışmalara işaret ederken, petrol fiyatları ile mal ve hizmet fiyatlarında düşüşler, bölgesel jeopolitik çekişmeler, ülke içi politik mücadeleler ve küresel belirsizlikler nedeniyle olumlu öngörülerin güçlü olmadığını ifade etmektedir. Raporun önemli bir tespiti; ekonomik, sosyal ve politik koşulların ekonomide liberalliği törpülediğini ve ülkeleri kapalı bir sisteme yönettiğidir.

Açıkçası, ABD başkanlık seçimleri ve Trump zaferi, İngiltere'nin AB üyeliğinden ayrılması sonucunu getiren Brexit oylaması, İtalya'da referandum ile reddedilmesine rağmen Renzi hükümetinin anayasada reform önerisi, Avusturya ve Fransa'da cumhurbaşkanlığı seçiminin yarattığı iklim gibi örneklerin, ekonomik ve politik belirsizlikler nedeniyle küresel politikalarda giderek güçlenen otoriter liberalizm işaretlerinin ve neoliberalizm sonrası dönem iddialarının toplumlara nereye götüreceğini kestirmek, bugünden çok kolay değildir. Ancak bugünden küresel rekabet ve ekonomik özgürlük adına sosyal hukuk ve evrensel demokratik değerlerden uzaklaşıldığını iddia etmek yanıltıcı olmayacaktır.

Açmazlar ve Zorluklarla Avrupa Birliği; Makas Değişikliği veya Yeni Rota

İngiltere'de başbakanlık koltuğunu devrettikten sonra DePauw Üniversitesi'nde bir konuşma yapan Cameron; 'yükselen popülizm nedeniyle işini kaybettiğini' ifade ederek, AB'nin zor bir süreçten geçtiğini, gerçek bir dağılmanın yaşanmayacağını, ancak Euro para biriminin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu vurgulamıştır (The Telegraph, News, 8 December 2016). Bundesbank eski yönetim kurulu üyesi Thilo Sarrazin ise bir mülakatta Euro'nun geleceğinin olmadığını belirterek, 'Euro her an bitebilir. Avrupa'nın hiçbir zaman Euro'ya ihtiyacı olmadı. Euro'ya geçişten en çok Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz ve Yunanistan etkilendi. Rakamlar bu gerçeği gösteriyor. Euro krizine giren ülkelerin kemer sık-

² Bilgi için: International Monetary Fund, World Economic Outlook, 'Too Slow for Too Long', April 2016

ma politikalarıyla ekonomilerinin büyümesini zorlaştırdıklarını ve daha da zora düştüklerini görüyoruz. Devalüasyon yapamıyorlar. Piyasalarda oluşan basıncı alacak bir emniyet sistemleri kalmadı. Ülkeler eskiden piyasalardaki dalgalanmayı kur sistemiyle dengeleyebiliyordu. Euro'ya geçildikten sonra sabit kur sistemi tam bir felaket oldu. İtalya ve Fransa kur ayarlaması yapmak zorundadır. Fransızların %20, İtalyanların %30-40 kur ayarlaması yapmaları lazım ki, piyasalarda iddialı olabilsinler. Euro köprüsü her an çökebilir. Benim tahminlerime göre beş yıl içerisinde Euro konusunda birçok gerçeği görebileceğiz' ifadelerini kullanmıştır (HaberTürk Ekonomi, İş-Yaşam Haberleri, 20 Aralık 2016).

Yakın zamanda gerçekleşen bu iki önemli mülakat, AB'nin tarihin en derin, yaygın ekonomik krizlerinden birini halen yaşıyor olduğunu göstermektedir. AB, politik, ekonomik ve sosyal olarak derinden sarsılmıştır. Belki de ekonomik krizin fırtınası içinde, politik ve sosyal değerler bütünlüğü ile ekonomik bütünleşme gerçekliğinin hiç olmadığını veya artık eskisi gibi olamayacağını ifade etmek gerekir. Küresel ekonomik krizin dalga boyu AB'nin aşacağı boyutta olmasına rağmen, dalganın yarattığı sürüklenme, yeni bir politik, ekonomik ve sosyal yapılanmanın kaçınılmazlığının işaretlerini vermektedir. Diğer bir deyişle politik, ekonomik ve sosyal açıdan yeni bir hikâyenin yazılma mücadelesinin başladığını ve hikâyenin nasıl yazılacağını henüz belli olmadığını söylemek gerekir.

Avrupa Birliği Ekonomik Entegrasyonunda Büyük Yanılgı; Parasal Birlik

Euro bölgesinin inşası ile öngörülen parasal birlikten politik bütünlüğe giden yolculuğun aldatıcılığı, küresel ekonomik kriz ile görünür olmuştur. Bazı birlik ülkelerinin borç stoklarının GSYH'larına oranlarını, Euro'ya geçiş öncesinde, 1999 yılı borç stoklarının GSYH'larına oranlarıyla karşılaştırıldığında, aldatıcılık açıkça görünmektedir. Euro ile birlikte 10 yılı aşan zaman diliminde, İspanya ve İtalya hariç, tüm ülkelerde kamu borçları büyük artış göstermiştir. Özellikle Portekiz, İrlanda ve Yunanistan'da kamu borç artışı dikkat çekicidir (Eğilmez, 2012(b):1).

Tablo 4: Seçili AB Üyesi Ülkelerin Borç Stoklarının GSYH'larına Oranları (%)

	1999	2011
Fransa	58.9	86.3
Almanya	61.3	81.5
Yunanistan	102.5	160.8
İrlanda	48	105
İtalya	113	120.1
Portekiz	49.4	106.8
İspanya	62.4	68.5

Mahfi Eğilmez; 'Euro Krizinin Nedeni', Kendime Yazılar,
www.mahfiyegilmez.com, 6 Haziran 2012 (26 Aralık 2016)

Bu ülkelerde 10 yıllık devlet tahvillerinin yıllık faiz oranları 1995-2011 yılları arasında izlendiğinde, borçlanmanın artma nedenini anlamak çok zor değildir. Euro sistemine girmeden önce, her ülke yaklaşık o tarihteki borç yükü ile orantılı bir faiz öderken, Euro ile birlikte Avrupa Merkez Bankası'nın belirlediği faiz oranı, ülkelerin yaklaşık borçlanma faizinin belirleyicisi olmuştur. Bu durum ülkeler için borçlanma faizlerini aşağıya çekerken, düşük maliyetli borçlanma, ülkelerde mali disiplinlerin bozulmasına neden olmuştur (Eğilmez, 2012(b):1). Euro sistemine geçmeden önce 10 yıllık devlet tahvili ile borçlanmada yıllık olarak yaklaşık Yunanistan %19; İtalya %14; Portekiz %13; Almanya %8 faiz öderlerken, 2006 yılında ülkeler yıllık yaklaşık %3; 2009 yılında ise yıllık %6'nın altında faiz ödemişlerdir. Diğer bir deyişle, Euro öncesine kıyasla düşük faizle borçlanma sağlayan ülkeler gelir sağlamak için borçlanmayı hızlandırarak mali disiplinden kopmuşlardır. Mali disiplinin bozulmasının anlamı, yüksek kamu sektörü borcu, bütçe açığı ve borç ile açığın finansmanını sağlarken artan faizle birlikte ekonomik, sosyal ve politik sonuçlar yaratan acı reçetelerdir. Eğilmez'in ifadesiyle 'Euro bölgesi ekonomileri Almanya'nın itibarından yararlanarak ucuza borçlanmışlardır.' (Eğilmez, 2012(b):1, 2).

Euro bölgesinin önde gelen ekonomilerinin brüt kamu sektörü borç stoklarının ve 2012 yılı finansman ihtiyaçlarının GSYH'larına oranlarını gösteren tablo değerlendirildiğinde, Almanya hariç, ülkelerin finansman yüklerinin yüksek olduğu gözlenmektedir. Her ne kadar borçların büyük

bölümü vadesi gelen tahvillerin yenilenmesiyle ödeniyor olsa da, yeni tahvillerin faizlerinin görece yükselmesi (Eğilmez, 2012(a):1), döneme ilişkin olumsuz iklimin önemli bir gerekçesidir.

Tablo 5: Seçili AB Üyesi Ülkelerin Borç Stok ve Finansman İhtiyaçlarının GSYH'larına Oranları

	Brüt Borç Stoku / GSYH (%)	2012'deki Finansman İhtiyacı / GSYH (%)
Almanya	78.9	8.9
Fransa	89.0	18.2
İtalya	123.4	28.7
İspanya	79.0	20.9
Hollanda	70.1	14.9
Belçika	99.1	19.3
Portekiz	112.4	26.7
İrlanda	113.1	15.3
Yunanistan	153.2	IMF ve AB denetiminde

Mahfi Eğilmez; 'Avrupa Batar mı?', Kendime Yazılar,
www.mahfiegilmez.com, 21 Nisan 2012 (26 Aralık 2016)

Bugün küresel ekonomik krizin AB özelinde yarattığı sonuçlar açısından önemli bir kavşakta bulunduğu ve halen kavşakta, Birlik ve ülkeler olarak hangi yola gidileceğinin tartışıldığını, güncel ve akademik kaynaklardan ve politik alandan izlemek mümkündür. Nihayetinde makale konusu olarak endüstri ilişkilerine kadar uzanan geniş bir alanda, 'Sosyal Avrupa' anlayışını da içeren biçimde, ekonomik, sosyal ve politik ölçekte Birlik ve ülkeler düzeyinde yapıları dönüştürücü dalga etkisinin devam ettiğini vurgulamak yanlıtıcı olmayacaktır.

'Sosyal Avrupa'dan Uzaklaşan Avrupa ve Muhalif Sosyal Hareketler

AB düzeyinde ve farklı derecelerde üye ülkeler üzerinde, küresel ekonomik krizin ötesinde, küresel rekabet koşullarına bağlı endüstri ilişkilerine yönelik değışim baskısı, gerçekte son 10 yılın konusu değıldir. Ancak üye ülkeler düzeyinde endüstri ilişkileri sisteminde değışim baskısı etkisini uzun dönemdir gösterirken, ekonomik krizin baskıyı arttırıcı etki yaptığını ileri sürmek gerekir. Hatta artan baskının, üye ülkelerde endüstri

ilişkilerinin işleyişinde değişim yarattığı da açıktır. Nihayetinde endüstri ilişkileri sistemindeki değişimin dinamiklerini sadece küresel ekonomik kriz ile açıklamak mümkün olmayacağı gibi, neden sonuç ilişkilerini de sadece kriz bağlamında değerlendirmemek gerekir (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:226) (Broughton; Welz, 2013:3).

Adeta bir sarmalın içinde, bir yandan küresel ekonomik krizin yarattığı devinimle iktidara gelen hükümetlerin endüstri ilişkileri ve işgücü piyasasında paradigma değişikliğine yönelmeleri, diğer yandan neoliberal eğilimlerle beslenen en geniş bağlamıyla esneklik politikaları, küresel ekonomik krizin etkilerinin ayırt edilmesini veya hızlandırıcı etkisinin ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Ancak küresel ekonomik krizin, Avrupa'yı, 'sosyal Avrupa'dan uzaklaştırıcı gücünün ve endüstri ilişkilerini dönüştürücü etkisinin derin olduğunu ifade etmek yanıltıcı olmayacaktır.

Genel bir eğilim olarak 'liberalleşen Sosyal Avrupa' ile toplumsal muhalefet artarken, uç politik eğilimler güçlenmiş ve krizin yarattığı devinimle, seçimler ve iktidarlar açısından Avrupa beklenmedik sonuçlarla karşı karşıya kalmış ve kalmaya devam etmektedir. Bu bağlamda özellikle küresel ekonomik krizin etkilerinin derinden yaşandığı ülkelerde muhalif sosyal hareketler yeşermiştir. Şüphesiz Güney Avrupa ülkeleri sosyal hareketlerin ve protestoların en fazla yaşandığı ülkelerdir. Örneğin İspanya'da '15'ler Hareketi' (15-Movement) (15 May Movement) veya 'Öfkeli' (Indignados) olarak adlandırılan hareket, refah rejimindeki değişiklikleri ve kesintileri reddederken, ülkede radikal politik değişiklikleri desteklemiştir (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:229). Gençlerin oluşturduğu bu grup, 2011 yılında İspanya'da birçok şehirde geleceğinin yok edildiğini vurgulayarak, haftalarca barışçıl eylem haklarını kullanarak kamu alanlarını işgal etmişlerdir. Bu oluşum, her ne kadar örgütsel ve politik bir dayanaktan yoksun olsa da, yeni bir sosyal hareketin can bulmasına zemin hazırlamış ve işçi sendikalarının da yer aldığı bir sosyal cephe (social summit) ile protestoların güçlenmesine imkan sağlamıştır (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:27).

Özellikle 'Sosyal Avrupa' modeline dönük değişim içeren politika tercihlerini protesto etmeyi amaçlayan bu hareketlerin örneklerini İspanya ile birlikte Yunanistan, Portekiz, İtalya, Slovenya gibi ülkelerde de gözlemek mümkündür. Ancak bu hareketlerin politik karar süreçlerinde - kısmen -

etkili oldukları söylenebilir. Diğer bir deyişle bu hareketlerin varlığı, en azından toplumsal muhalefet ve seçmen olma yönüyle, üye ülkelerde, hükümetlerin AB düzeyinde otoriterleşen neoliberal çizgiye yaklaşmalarında ihtiyat yaratırken, Troyka'nın(Avrupa Merkez Bankası/Avrupa Komisyonu/Uluslararası Para Fonu) yaptırım gücünü ulusal alanda sınırlandırmış veya küresel sermayenin beklentisinden daha düşük bir hızla ve ihtiyatla değişikliklerin gerçekleşmesini sağlamıştır. Öte yandan sosyal hareketlerin ve sendikal muhalefetin tonunun ulus ötesine geçememesinin ve AB düzeyinde organize bir hareketin olmamasının, Troyka'ya karşı güç oluşturmada önemli bir zorluk olduğu da bir gerçektir. Ancak bir diğer gerçek, vatandaşlık ve seçmen bağı ile her ne kadar ülkelerin çıkarlarının öncelenmesinden vazgeçilemese de, bugün, sosyal medyada yapılan en basit aramada dahi, demokratik, sosyal, çevre, feminist hedefleri gözeterek, 'Biz Avrupa'yız' (We are Europe) veya 'Halklar Avrupa'sının Ayaklanması' (Peoples of Europe Rise Up) sloganları ile sosyal muhalefetin 'Avrupalılılaşması' hedefinin zayıflamadığıdır.

'Sosyal Avrupa'ya Karşı Küresel Kapitalizm ve Süper Mario

'Liberalleşen Sosyal Avrupa' olarak adlandırılabilen ana akım dalganın kırılmasında, muhalif sosyal hareketlerin kalıcı başarısından bahsedilebilmesi oldukça zordur. Avrupa Merkez Bankası (AMB) başkanı Mario Draghi 2012 yılında Wall Street Journal mülakatında, birçok hükümetin mali güçlendirme ve yapısal reformlar için adım attığını, yasal düzenlemelerle bağlayıcı, izlemeye açık ve kurallara dayalı mali birliği benimseydiğini ifade ederken, birlikte olmanın gereği, ortak amaç için ulusal egemenliklerinden feragat etmeye başladıklarını vurgulamıştır. Ayrıca Draghi mülakatta, mal ve hizmet piyasaları ile işgücü piyasalarında reform gereğinin kaçınılmazlığını vurgularken, prekaryalaşan genç işgücü üzerinden işgücü piyasalarının adaletsizliğinin ancak esneklikle giderilebileceğine işaret etmiştir. Avrupa'nın görece daha zayıf bir 'Sosyal Avrupa' olarak mı tanımlanacağı sorusuna ise açık biçimde prekaryalaşan gençlik üzerinden 'Avrupa Sosyal Modeli'nin zaten kaybedildiğini söyleyerek cevap vermiştir (The Wall Street Journal, 2012). Alman akademisyen Fritz W. Scharpf ise bu dönemi, Van Hayek düşüncesi ile paralellik içerisinde 'post-Ricardo' (post-Ricardian) anlayışına dayalı bir AB'nin ortaya çıktığı ve ekonomik yönetişimin, ulusal demokratik alandan çıkarak, uluslararası

sı antlaşmalara ve teknokrat ekiplere bırakıldığı bir dönem olarak tanımlamaktadır (Meardi, 2012).

Nihayetinde 'Sosyal Avrupa'nın geleceği, birbirini etkileyen farklı dinamiklerin yaratacağı koşullar içerisinde biçimlenecektir. Bu dinamikler arasında; küresel ekonomik politikalar, AB'nin siyasal ve ekonomik entegrasyonu ile ulus devletlerin bu sürece verecekleri destek, sol ve sosyal demokrat partilerin alternatif politikalarının toplumsal kabulü, emek hareketi ile diğer sosyal hareketlerin toplumsal muhalefeti besleme gücü öncelikle sayılabilir. Kanımca, bu dinamikler açısından, 'Avrupa Sosyal Modeli'nin, Draghi'nin ifadesi ile zaten kaybedildiğini ifade etmek için en azından erken olduğunu vurgulamak gerekir.

Unutulmaması gereken bir diğer nokta, küresel kapitalizmin dayattığı ekonomik politikalar açısından sol ve sosyal demokrat partilerin iktidara gelmelerine rağmen kapitalist sistem içerisinde alternatifsizliğidir. Örneğin İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da her ne kadar ana akım ekonomik politika tercihlerine muhalefet edilse de, hükümet etme bağlamında, Troyka, küresel sermaye ve piyasalar karşısında etkisiz kalınmaktadır. Fransa'da da benzer bir durum yaşanmış, François Hollande seçim kampanyasında Troyka'nın sert tasarruf tedbirlerine muhalefet etmesine karşın, iktidara geldikten sonra vergilerin artırılması, harcamaların kısılması, kamu bütçesinin yeniden yapılandırılması gibi birçok konuda müzakere kapısını açamamış, Troyka'nın gücü bir anlamda belirleyici olmuştur (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:27).

Dolayısıyla AB yolculuğunun çok zorlu olduğunu iddia etmek ve 'Sosyal Avrupa'nın geleceğinin de parlak olmadığını kabul etmek gerekir. Bu bağlamda kabul gören önemli bir tespit; özellikle güney Avrupa ülkelerinde yaşanan Troyka rüzgarının, 'Avrupa Sosyal Modeli'ni liberalleştirmesidir. Diğer bir deyişle kriz öncesi başlayan ve diğer bölgeler gibi Avrupa'yı da etkileyen liberalleşme rüzgarı, krizi arkasına alan küresel sermaye ve Troyka'nın gücü ile bugün AB'nin tümünü etkisi altına almıştır (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013). Bu noktada belki de en kritik konu, para birliğinin - Euro bölgesinin - siyasal bağlamda nasıl bir ekonomik yapıyı baskın kılacağı tartışmasıdır.

Güçlenen ‘Otoriter Liberalizm’ ve ‘Yeni Ekonomik Yönetişim’

AB ve üye ülkeler düzeyinde, sosyal taraflar açısından küresel ekonomik kriz bağlamında politika tercihleri ve çözüm önerilerine yönelik tartışmalar henüz tüketilmese de, AB'nin üye ülkeler üzerinde bağlayıcı gücü giderek artmaktadır. AB düzeyinde açık koordinasyon yöntemi (open method of coordination), en iyi ülke uygulamalarının diğer ülkelere önerilmesi gibi yumuşak (soft) nitelikli yönlendirici süreçlerden kriz ile birlikte uzaklaşdığı, üye ülkeleri bağlayan ve denetleyen mekanizmaların önem kazandığı bir döneme girilmiştir. Bu bağlamda AB ekonomisinin istikrara kavuşması, yeniden rekabet gücü kazanması hedefi ile ‘yeni ekonomik yönetim’, Troyka'nın ekonomik politikalar setinin tanımlayıcı başlığıdır.

Bu kapsamda AB düzeyinde ‘Altı Paket’ (Six Pack) adı ile anılan önlemler ve ‘Euro Rekabet Paketi’ (Euro Plus Pact), ülke ekonomilerinin krizin olumsuz sonuçlarını yönetebilmeleri için hazırlanmıştır. Şüphesiz bu sürecin politik karakterleri Angela Merkel ve Nicolas Sarkozy'dir. 2011 yılında yürürlüğe giren ‘Altı Paket’, beş yönetmelik/regülasyon ile bir direktif içermekte ve Euro bölgesindeki ekonomilere makroekonomik dengesizlik sürecinde mali ve makroekonomik izleme/denetim getirmektedir (Broughton; Welz, 2013:6) (Barnard, 2012:98-100). ‘Euro Rekabet Paketi’ ise hükümet veya devlet başkanlarının yıllık belirlediği somut hedeflerin gerçekleşmesine yönelik olarak ülkeler arasında rekabet ve birbirine yakınsama açısından güçlü ekonomik koordinasyon taahhüt etmektedir. Paktın adı her ne kadar ‘Euro’ ile başlasa da, Pakt içinde yer alan ülkeler arasında sadece Euro bölgesi ülkeler yoktur. Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İsveç ve Birleşik Krallık hariç tüm üye ülkeler Pakta koşulsuz katılmışlar ve rekabet, istihdam, mali istikrar açısından gerekli tüm yapısal reformları uygulamayı kabul ettiklerini politik olarak beyan etmişlerdir (Barnard, 2012:104).

‘Avrupa Yıllık/Sömestri Süreci’(European Semester Process) içinde yer alan bu düzenlemelerde esas amaç, küresel mali piyasalara krizin kontrol altına alındığı ve tekrar etmeyeceği mesajını vermek, ekonomik yönetimi güçlendirmek, politika tercihlerinde AB düzeyinde bütünlük sağlamak, Avrupa Komisyonu'nun gerektiğinde ulusal politikalara tavsiyede bulunmasını (country specific recommendations/CSRs) ve uygulamaları kontrol etmesini güvence altına almaktır (Broughton; Welz, 2013:6)(Barnard,

2012:100) (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:8). Ayrıca Avrupa Komisyonu Ağustos 2013 tarihinde yeni bir 'Mevzuat Uyumluluğu ve İcra Programı' (Regulatory Fitness and Performance Programme/REFIT) uygulamaya koyarak, sosyal alan dahil tüm AB müktesebatını gözden geçirmeyi ve müktesebatı sadeleştirmeyi veya değiştirmeyi hedeflemiştir. Esasen 2000'li yılların başından itibaren başlayan müktesebatı sadeleştirme çalışmaları kapsamında işçi sağlığı ve güvenliği, işçilerin yönetime katılımı ve çalışma koşulları açısından iş hukukunun reformu ve mesleki yeterlikler gibi konular ele alınmıştır (ETUI, 2014:60,61). Tüm bu düzenlemeler kapsamında hemen her üye ülkede ve özellikle toplu iş sözleşmesi sisteminin merkezi niteliğinin güçlü ve ücretlerin fiyatlara indekslenme yönteminin etkili olduğu ülkelerde ücret sistemine yönelik reformlara önem verilmesi ve ücret dahil üretim maliyetlerinin verimlilik esaslı yönetilmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Hatta toplu iş sözleşmesi ve ücret sistemindeki değişimi kolaylaştırıcı ve teşvik edici olması açısından kamu kesiminde ücretlerin ekonomik rekabeti destekleyici yönde yapılandırılmasına ve vergi reformuna da işaret edilmektedir (Barnard, 2012:106).

Kritik olan, Euro bölgesi ülkelerde ekonomik yönetişimin reformu kapsamında ulusal taslak bütçelerin, ulusal parlamentolarda onaylanmadan önce, Avrupa kurumları tarafından her yıl aynı zamanda dikkatle incelenmeye başlanmasıdır (Meardi, 2012) (Barnard, 2012:102). Şüphesiz bu sürecin en önemli ayağı, AB düzeyinde ücret başta olmak üzere ekonomik ve sosyal boyutlu maliyetleri kontrol altına almaktır. AB, tarihinde ilk defa, her ne kadar sosyal tarafların varlığına, ulusal sosyal diyalog ve endüstri ilişkileri sistem ve geleneklerine ve ülkelerin farklılıklarına 'tümüyle saygı' (fully respect) göstereceğini Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu belgelerinde ifade etmiş olsa da, sadece genel ücret düzeyini değil, ulusal alanda ücret ve toplu pazarlık sistemlerini de dikkate alarak ücret politikalarında koordinasyon sağlamaya yönelmiştir (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:8). Sonuç olarak güçlenen otoriter liberalizmin desteği ile yeni ekonomik yönetişim, AB üye ülkelerinin tarihsel birikimleri olarak sosyal refah devletine ve AB sosyal hukukuna yönelik sarsıcı değişimi temsil etmektedir.

Sosyal Avrupa'yı Bitirmeyi Hedefleyen 'Yeni Ekonomik Yönetişim'

Başbakanlık sonrası DePauw Üniversitesi'ndeki konuşmasında Cameron 'en büyük sorunu yaratanın Euro olduğunu' ve 'sistemin - mali sistemin - istendiği gibi çalışmadığını' ifade etmiştir. Cameron 'bazı ülkelerin 10 yıllık dönemde ekonomik büyümeden büyük kayıp verdiklerini, bu ülkelerin tek bir para birimine sahip olmalarına karşın, tek bir kamu mali sistemine ve tek bir vergi sistemine sahip olmadıklarını ve bu durumunda ülkeler arasında büyük farklılıklar yarattığını' vurgulamıştır (The Telegraph, News, 8 December 2016). Kısaca 1992 Maastricht Antlaşması ile hayat bulan tek para birimi 'Euro', Cameron'ın vurgularında olduğu gibi, 'Avrupa hükümetinin'(European government) olmadığı bir yapıda, bugün, AB düzeyinde büyük borç krizinin sembolik anlamda gerekçesi haline gelmiştir. Bu nedenle Troyka liderliğinde yeni ekonomik yönetim, adeta 'Avrupa hükümeti' niyeti ile yapılanmaktadır.

Küresel ekonomik kriz ile gün yüzüne çıkan, geçmiş yılların birikimine bağlı bütçe uygulamalarını önemsememe ve büyük borç yükünün AB düzeyinde yarattığı ilk artçı etki, tasarruf tedbirlerine, bütçe kontrol ve kısıtlamalarına yönelmek olmuştur. Esasen finans sektörünün, genel anlamıyla da özel sektörün disiplinsizliğinden kaynaklanan küresel ekonomik krizin gerekçesinin kamu maliyesi disiplinsizliği üzerinden açıklanıyor olması, teşhis ve tedavi bağlamında, uluslararası finans sektörünün kendi açısından 'akılcı çözümlenme'sidir. Bu çözümlenmenin önemli dayanağı ise ekonomilerin istikrara kavuşturularak, yeniden rekabet gücü kazanmalarının sağlanmasıdır. Krizi izleyen ilk dört yılda, Avrupa'da tasarruf tedbirlerini uygulama konusunda gösterilen isteklilik ve hıza kıyasla, finans sektörünü yeniden düzenleme konusunda yapılan çalışmalarda gösterilen isteksizlik ve yavaşlığın, finans sektörünün gücünün muhalif sosyal hareketlere kıyasla ne kadar belirleyici olduğunu anlamak açısından çok önemlidir (Degryse, 2012:70). Finans sektörünün yönlendirdiği 'akılcı çözümlenme'nin AB'ni getirdiği nokta; işgücü piyasalarının modernizasyonu adı altında esneklik, iş hukukunun işçiyi koruma ilkesinden uzaklaşarak liberalleştirilmesi, ücret kısıtlamalarıyla talebin düşürülmesi, emeklilik, sağlık ve toplu iş sözleşmesi alanlarında düzenlemelere yönelme, sosyal harcamaların azaltılması, ekonomik büyümeden uzaklaşılması, ekonomide durgunluk baskısının artması, milli gelirin azalmasına bağlı olarak borç yükünün oransal yükselmesidir.

Bu sürecin, AB açısından bugün yaşananlar bağlamında örneklerinin izlendiği ekonomik, sosyal ve politik sonuçları vardır. Bu sonuçların ciddiyetini gösteren iki vurguyu not etmek gerekir. OECD Genel Sekreteri Angel Gurria'nın 'artık birçok hükümetin ve uluslararası kuruluşun güven ve büyümenin sadece tasarruf tedbirleri ile gerçekleşmeyeceği konusunda hem fikir oldukları' ve Paul Krugman'ın 'Avrupalı liderlerin tüm kıtanın ekonomik intiharına neden olacakları' vurgularıdır (Degryse, 2012:72).

Sonuç olarak AB düzeyinde, özellikle Euro bölgesi açısından politik bütünlüğün çok zayıf olduğu, federatif bir bütçe uygulamasının olmadığı, para politikasında sınırlılıkların olduğu bir yapıda, neoliberalizmin ve küresel ekonomik krizin maliyeti; ücretlerin değerinin düşürülmesi, iş hukukunda reform, esneklik, çalışan haklarında gerileme, emeklilik ve sağlık alanında reform, endüstri ilişkileri sisteminde deregülasyon, liberalleşme ile dengelenmeye çalışılmaktadır. Bu tercihin arka planını işaret eden iki vurguyu daha öğretici olması açısından not etmek gerekir. Bunlar; Richard Hyman'ın 'Ekonomik ve Finansal İlişkilerden Sorumlu Avrupa Komisyonu Konsey Başkanı'nın(DG ECFIN) sosyal politikanın yönetiminde artan biçimde görev ve sorumluluk üstlenmesi, bu durumda hayli akılcıdır' ve Bruno Palier'in Bismarck geleneğini hatırlatarak 'baskın ekonomik ve mali paradigma ile bağdaşan sosyal boyutun benimsenmesi gerekliliği' vurgularıdır (Degryse, 2012:74).

Şüphesiz bu vurgular ve finans sektörünün belirleyiciliğinde Troyka'nın gücü ile yürütülen 'yeni ekonomik yönetim'in işaret ettiği karşıtlıklar içerisinde temel sorun alanı demokrasi tartışmasıdır. Diğer bir deyişle, Avrupa'nın 'sosyal Avrupa'dan uzaklaşmasında yeni rota arayışı, demokrasi tartışmalarını hararetlendirmektedir. Kamuoyu eğilimlerinin dikkate alınmaması, 'Merkozy'(Merkel-Sarkozy) ile başlayan ulusal parlamentoların yetkilerinin sınırlanması süreci, ulusal bütçelerin parlamentolarında onaylanmadan önce Avrupa kurumları tarafından dikkatle incelenmesi, Avrupa İstikrar Mekanizması(European Stability Mechanism), Euro Rekabet Paktı(Euro Plus Pact), Euro Bölgesi Zirve Bildirgesi(Proclamation of Eurozone Summits), sadece mali perspektifle Euro para biriminin kurtarılması hedefi, 'sosyal Avrupa'dan uzaklaşma yolculuğunun önemli adımlarıdır. Bu adımlar, AB'de kaçınılmaz olarak taraflar arası güven ve sosyal diyalog mekanizmasını aşındırırken, makalenin devamında tartış-

ma eksenini oluşturan üye ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinde yapısal değişikliklere zemin hazırlamış, teşvik edici olmuştur.

Kriz ve Endüstri İlişkileri Alanında Yaşanan Değişimin İzlekleri

Üye ülkeler arasında endüstri ilişkilerinin işleyişi ve krizin etkileri açısından farklılıklar olsa da, AB düzeyinde krizin ilk yılları olan 2008-2010 arasında endüstri ilişkileri, krizin ekonomik ve sosyal sonuçlarını göğüslemekte özellikle sonraki yıllara göre başarısız olmamıştır. Bu nispi başarının arkasında sosyal diyalog süreci vardır (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:229). Ancak krizin 2012 yılı ve sonrasına uzanan döneminde, endüstri ilişkilerinin işleyişi ve sonuçları açısından önemli değişikliklerin yaşandığı bir gerçektir. Bu dönemde sendikal hareketin yoğunluk oranı düşerken sendikalar güç kaybetmiş, toplu iş sözleşmesi düzeninde liberalleşme artmış ve hükümetlerin tek taraflı karar alma eğilimleri güçlenmiştir. Şüphesiz bu değişiklikler üye ülkeler düzeyinde farklılıklar gösterse de, sosyal diyalog, küresel ekonomik krizin üye ülkeler ve sosyal Avrupa üzerindeki olumsuz etkilerini göğüslemekte ve yönetmekte yetersiz kalmıştır (Broughton; Welz, 2013:2).

Küresel ekonomik krizin etkileri üzerine, endüstri ilişkileri ile doğrudan ilişkili olarak sosyal Avrupa'nın geleceği, sosyal tarafların sosyal politika bağlamında rolü ve karar süreçlerini etkileme gücü, kamu sektörünün durumu, sosyal diyalog sürecinin etkinliği ve geleceği, toplu iş sözleşmesi sisteminde ve ücretlendirme mekanizmalarında değişim gibi birçok konuda çalışma gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar, ulusal alanda hükümetler ve sosyal taraflar, uluslararası alanda ise Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Avrupa İşçi Sendikaları Enstitüsü (ETUI), Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (Eurofound), Avrupa Komisyonu, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve akademik taraflarca yürütülmektedir (Broughton; Welz, 2013:3,4).

Kriz ve endüstri ilişkileri bağlamında ulusal alanda tartışmalar değerlendirildiğinde; sosyal tarafların tartışmalar içerisinde yoğun olarak yer aldıkları gözlenmektedir. Sadece Avusturya, Danimarka ve Hollanda'da sosyal taraflar bu tartışmalarla çok ilgili değillerdir. Bu 3 ülkede sosyal tarafların tartışmalara yönelik ilgilerinin zayıf olmasının nedeni, krizin endüstri ilişkileri ve toplu iş sözleşmesi üzerine olumsuz etkilerinin görece

düşük olmasıdır (Broughton; Welz, 2013:4). Akademik ve politik tarafların, sosyal taraflara kıyasla tartışmalarla olan bağıntıları ise görece daha zayıftır. Bu durumu açıklamak kolay olmamakla birlikte, akademik ve politik tarafların küresel ekonomik krizi, sosyal taraflar gibi ağırlıklı olarak endüstri ilişkileri açısından tartışmak yerine, ekonomi politik bağlamda ele aldıkları ve makroekonomik politikalar açısından tartıştıklarını ileri sürmek yanıltıcı olmayacaktır. Bu bağlamda Avrupa ve AB'nin ekonomi politik açıdan belirleyici ülkeleri olarak Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa'da akademik ve politik taraflar da krizi endüstri ilişkileri bağlamında tartışmaya yüksek ilgi göstermemektedirler. Birleşik Krallık'ta akademik ve politik tartışmalar görece güçlü iken, Almanya'da akademik tartışmalar ve Fransa'da ise politik tartışmalar görece güçlüdür.

Tablo 6: Kriz ve Endüstri İlişkileri Tartışmaları Üzerine Tarafların İlgisi

	Akademik Tartışmalar	Politik Tartışmalar	Sosyal Taraflar Arası Tartışmalar
Yüksek ilgi	ES IT LU PT	BE CY ES FI EL IE IT LU PT	CY ES EL HU IE IT LU MT PT
İlgili	BE BG DE DK EL IE PL RO SK UK	EE FR MT PL SK UK	BE BG CZ DE EE FI FR LT LV NO PL RO SE SI SK UK
Çok ilgili değil	AT BG CY CZ EE FI FR HU LV MT NL NO SI	AT BG CZ DE DK HU LT LV NL NO RO SE SI	AT DK NL
İlgisiz	LT SE		

A. Broughton; C. Welz; 'Impact of the Crisis on Industrial Relations', European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, p.4, 2013, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu

Küresel ekonomik krizin en fazla etkilediği ülkeler arasında yer alan İspanya, Portekiz ve İtalya'da ise akademik, politik ve sosyal tarafların kriz ve endüstri ilişkileri bağlamında tartışmalarda yoğun olarak yer almaları şaşırtıcı değildir. Bir diğer değerlendirme ise krize bağlı artan borç yükü nedeniyle mali destek arayan ülkeler arasında önde gelen İspanya, Portekiz ve İtalya'nın yanı sıra İrlanda, Yunanistan ve Kıbrıs'ta politik ve sosyal tarafların kriz ve endüstri ilişkileri bağlamında tartışmalarda yoğun olarak yer aldıkları görülmektedir. Açıkçası AB'nin, somut durumda ise Troyka'nın tartışmaların yoğun olduğu bu ülkeler üzerindeki güçlü belirleyiciliği yadsınamaz. AB düzeyinde istihdam, işgücü piyasası, toplu söz-

leşme düzeni gibi konularda 'İstihdam Stratejisi' (Employment Strategy), 'Avrupa Sömesi/Dönem Süreci' (European Semester Process) yoluyla belirlenen 'makroekonomik hedefler' seti, özellikle bu ülkelerde, kamu harcamaları kesintisi, sosyal refah uygulamaları ve yasal düzenlemelerde değişiklikler yoluyla endüstri ilişkilerinin işleyişini doğrudan etkilemektedir (Broughton; Welz, 2013:5).

Bu değerlendirmeler ile birlikte AB düzeyinde endüstri ilişkilerinde yaşanan değişimlerin ana izlekleri olarak; toplu iş sözleşmesi sisteminde esneklik, toplu iş sözleşmelerinin kapsam ve etki alanının daralması, sürelerinin kısalması, ücretlere müdahale öncelikli uygulamalardır. Makalenin bu bölümünde öne çıkan bu uygulamalar kısaca değerlendirilerek, son söz niyetiyle, AB düzeyinde endüstri ilişkileri sisteminin ve Sosyal Avrupa'nın yönelimi üzerine kestirimde bulunmaya çalışılacaktır.

• **Toplu İş Sözleşmesi Sisteminde Esneklik**

Küresel rekabet ve esneklik tartışmalarına bağlı olarak küresel ekonomik kriz öncesinden süregelen, ancak krizin değişim baskısını ve hızını güçlendirdiği, belki de en önemli değişim toplu iş sözleşmesinin düzeyi ile ilgili olanıdır. Küresel rekabete karşı AB'nin öncelikle benimsediği ve önerdiği açılımlar arasında, işyeri düzeyinde çalışma koşullarının ve ücretin belirlenmesine yönelik hareket alanının yaratılması amacıyla, işyeri düzeyinde toplu iş sözleşmesi düzeninin etkin kılınması ve dolayısıyla endüstri ilişkileri işleyişinin esnekleştirilmesi en yaygın ve güçlü talep olmuştur. Diğer bir deyişle sektörel düzeyde, çok taraflı işverenle düzenlenen toplu iş sözleşmelerinin merkezi niteliğinin işyeri düzeyinde esnekliği kısıtladığı ve küresel rekabette işletmelerin hareket alanını yok ettiği iddiası, krizle birlikte güçlenerek, üye ülkelerin ötesinde AB düzeyinde kabul görmüştür. Bu iddianın öne çıkmasında en önemli motif, sektörel düzeyde toplu iş sözleşmesi düzeni ile bir sektörün ülke ekonomisi ölçeğinde eğilimi belirleme gücünün kırılması amacıdır (Clauwaert; Schömann, 2012:13) (Broughton; Welz, 2013:20).

Toplu iş sözleşmesi sisteminin esnekleştirilmesi gerçekte yeni bir dinamik değildir. Bu eğilime yönelik tartışmalar 1980'li yılların başından bugüne farklı biçimlerde devam etmektedir (ETUI, 2015:48). Ancak küresel ekonomik kriz, bu eğilimin son dönemde güçlü bir ivme kazanmasında çok önemli rol oynamıştır. Bu eğilim, bugün AB düzeyinde Merkez ve

Doğu Avrupa endüstri ilişkileri sistemine doğru dönüşümü işaret etmektedir (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:229, 230). Hatta bu dönüşüm, 'endüstri ilişkilerinin Doğu Avrupalılaşması' ('East Europeanization' of industrial relations) (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:230) veya toplu sözleşme sisteminin Anglo-Sakson toplu sözleşme modeline dönüşümü (converge towards an Anglo-Saxon bargaining) (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:10) olarak adlandırılmaktadır.

Üye ülkelerin eğilimi dikkate alındığında, AB kurumsal yapılanmasında küresel rekabete karşı benimsenen toplu iş sözleşmesi sisteminin esnekleştirilmesi önceliğinin etkili olduğunu ifade etmek yanıltıcı olmayacaktır. Ekonomik krizin görece daha az olumsuz etkilediği ülkelerde dahi toplu iş sözleşmesi düzenine yönelik değişim baskısı yadsınamayacak derecededir. Genel olarak Birleşik Krallık, Macaristan, Letonya, Malta, Polonya, Çek Cumhuriyeti işyeri düzeyinde toplu iş sözleşmesi düzeninin etkin olduğu ülkeler olarak kabul edilirken, Bulgaristan, Kıbrıs, Yunanistan, İspanya, İrlanda, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya sözleşme sisteminin esnekleştirilmesinde görece hızla hareket eden, Avusturya, İsveç, Danimarka, İtalya, Litvanya ise aynı eğilimi görece yavaş gösteren ülkeler olmuştur (Broughton; Welz, 2013:22, 23).

Anglo-Sakson ülkeler ile birlikte Polonya, Yunanistan ve Baltık ülkelerinde işyeri sözleşmelerinin baskın olduğu gözlenmektedir. Bulgaristan ise sektörel ve işyeri sözleşme düzeninin karma uygulamasının olduğu, ancak esneklik eğiliminin de güçlendiği bir ülkedir (Broughton; Welz, 2013:24). İrlanda'da 1987 yılından beri özel sektörde uygulanan ulusal düzeyde toplu pazarlık sistemi işyeri düzeyinde toplu pazarlık sistemine dönüşürken, 2009 yılında kamu kesiminde reform kapsamında hükümet müzakerelerden çekilmiştir. Romanya'da ise 2011 yılında Sosyal Diyalog Yasası adı altında hükümet tek taraflı bir karar ile ulusal düzeyde toplu pazarlık sistemini yürürlükten kaldırmıştır. Romanya'da bu değişim sonucu toplu iş sözleşmelerinin kapsam oranı %90'dan tahminen %20'ye düşmüştür (Broughton; Welz, 2013:22) (Clauwaert; Schömann, 2012:13) (ETUI, 2014:75). Özellikle İrlanda ve Romanya karşılaştırmalı olarak ulusal düzeyde sektörler arası en güçlü merkezi yapıya sahip ülkeler iken, bu yapı tümüyle değişime uğrayarak, toplu iş sözleşmesi sistemi işyeri düzeyinde işleyen bir yapıya dönüşmüştür (ETUI, 2015:48). Bu kapsamda ilgi

çekici bir uygulama ise 2012 yılı yasa değişikliği ile Macaristan'da gerçekleşmiştir. Bu ülkede, devletin sahip olduğu işletmelerde, işçi sendikaları yasa ile tanınan asgari koşulların üzerinde haklara sahip olan çalışanlar için müzakere yürütememişlerdir (Broughton; Welz, 2013:28).

Nihayetinde AB düzeyinde halen birçok ülkede sektörel düzeyde toplu iş sözleşmelerinin işlerliğini koruduğu ifade edilebilir. İskandinav ülkelerinde sektörel sözleşmeler örnek alınan sözleşmeler olurken, Fransa, Almanya ve İtalya'da halen sektörel sözleşmelerin belirleyiciliği vardır. Ancak sektörel düzeyde toplu iş sözleşmesi düzeni her ne kadar belirleyiciliğini koruyor olsa da, bu ülkelerde dahi işyeri düzeyinde sözleşme eğilimi giderek güçlenmektedir. Bu kapsamda sosyal taraflar sektör düzeyinde istihdamın azalmasını önlemek amacıyla, geçici işten çıkarmalar, çalışma sürelerinin azaltılması, ücret ve işçilik maliyetleri konularında işyeri düzeyinde sözleşmeler bağtılamaktadırlar (Broughton; Welz, 2013:22).

Esnekleşmeye yönelik ana akım dışında sözleşme sisteminin merkezi niteliğini görece koruyan ülkeler olarak Belçika ve Finlandiya örnek verilebilir. Belçika'da 2009-2010 dönemi sektörler arası çerçeve sözleşmede, hükümetin sosyal taraflar arasında yürütölen müzakerelere doğrudan müdahalesi dikkat çeken bir örnektir. Hükümet müzakerelerde işletmelerin rekabet gücü ile işçilerin satın alma gücü ve istihdam seviyesi arasında denge kurulması hedefini, taraflara benimsetmiştir. İşçilerin net ücretlerinde artış sağlanmış, ücretlerin enflasyona bağlı otomatik indekslenme yöntemi korunmuş, çerçeve sözleşme kapsamında sosyal haklar korunmuş ve geçici işsiz kalanların sosyal hakları güçlendirilmiştir. Çerçeve sözleşmede bu düzenlemeler yapılırken, vergi düzenlemeleri ve mali teşviklerle işverenlerin ücret maliyetlerinin artmasının önüne geçilmiştir (Glassner; Keune, 2010:3,4). Ancak bu tür uygulamalarla bir yandan sosyal diyalog korunurken ve endüstri ilişkileri sisteminde değişim baskısı göğüslenmeye çalışılırken, diğer yandan kamu maliyesi ve dolayısıyla toplum için yeni yükler yaratıldığı unutulmamalıdır. Çalışma süreleri, istihdamın korunması, istihdam edilebilirliği güçlendirme ve benzeri amaçlarla, hükümet destekli sektörel düzeyde çerçeve sözleşmeleri, Almanya, Fransa, İtalya gibi birçok ülkede görmek mümkündür. Açıkçası, bu tip uygulamaların en azından bugün için ana akım dalganın yönünü değil, ancak hızını değiştirici nitelikte olduğu ise unutulmamalıdır.

Finlandiya ise ekonomik belirsizlikler nedeniyle ekonomide istikrar ve öngörülebilirliği güçlendirmek amacıyla, ulusal düzeyde merkezi toplu iş sözleşmesi düzenini yeniden benimsemiştir. Ancak unutulmaması gereken, bu yönelimin arka planında, sektörel düzeyde gerçekleşen sözleşmelerde işçilik maliyetlerinin görece yüksek olması gerçeğinin yatmasıdır. Bu nedenle işverenler uzun süredir işçi sendikalarının talep ettiği ulusal düzeyde pazarlık sistemini kabul ederlerken, ulusal düzeyde çerçeve sözleşme niteliğinde bir yapı kurulmasını ve ancak ücretlerin, sektörel ve işyeri düzeyinde belirlenmesini istemişlerdir (Broughton, Welz, 2013:21). Dolayısıyla Finlandiya örneğinde dahi ödün pazarlığı kapsamında ücretlerin belirlenmesinde sektör ve işyeri düzeyi belirleyici olmuştur.

- **Toplu İş Sözleşmesi Kapsam ve Etki Alanının Daralması**

Hızlanan değişim sürecinin bir diğer unsuru toplu iş sözleşmelerinin etki alanlarının daraltılmasıdır. Bu doğrultuda süresi biten toplu iş sözleşmelerinin yenisi bağitlanana kadar geçerliliği ile ilgili düzenlemelere yönelik yasal müdahaleler, toplu iş sözleşmelerinde işverenin bir hükmü uygulamaktan vazgeçmesine veya kaçınmasına olanak sağlayan düzenlemeler, teşmil uygulamasını (extension mechanism) sınırlandıran değişiklikler öncelikle belirtilebilir (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:230).

Bu kapsamda en dikkat çekici uygulama toplu iş sözleşmelerinde açık uçlu hükümlere (opening clauses) yer verilmesidir. Esnekleşmeye olanak sağlayan bu düzenleme ile sektörel düzeyde bağitlanmış bir sözleşmede bir hükmün dışına çıkarak, işyerinin koşullarına göre uygulamada farklılaşmak mümkün olabilmektedir. Açık uçlu hüküm içeren toplu sözleşme örnekleri kriz döneminde hızla artmış, Avusturya, Bulgaristan, Almanya, İspanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, İsveç, Finlandiya ve Slovenya gibi ülkelerde ücret ve çalışma süreleri ile ilgili olarak esnekleşme bağlamında giderek daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:230) (Broughton; Welz, 2013:21) (Glassner; Keune, 2010:4, 7). Bu uygulamada unutulmaması gereken nokta, toplu iş sözleşmelerinde yer alan açık uçlu hükümlerin düzenlenmesinde merkezi düzeyde sosyal tarafların karar verici olduklarıdır (ETUI, 2015:48). Ancak daha önce de vurgulandığı gibi, küresel ekonomik kriz bağlamında merkezi düzeyde sosyal tarafların karşı karşıya kaldığı baskının gücü ve belirleyiciliği unutulmamalıdır.

Örneğin İspanya'da toplu iş sözleşmesi düzeninde işletmelere daha fazla esneklik fırsatı yaratabilmek için 2008 yılı sonrası reform olarak, gelirlerinde veya satışlarında 6 ay süreyle aralıksız düşüş yaşayan işletmelere sektörel düzeyde toplu iş sözleşmesini uygulamaktan vazgeçme hakkı verilmesi, işyeri düzeyinde sözleşmelerin artmasını ve esnekliğin sisteme yerleşmesini hızlandırmıştır (Broughton; Welz, 2013:21). Bir diğer uygulama Avusturya'da yaygın olmasa da, örneğin elektronik sektöründe, işletmeler istihdamı korumayı amaçlayarak işten çıkarmalarda belirli bir oranının altında kalmayı başarırlarsa - örneğin 2009 yılının ilk çeyreğinde işten çıkarmalarda en az %15 oranında azalmayı ispat edebilmek - sektörel düzeyde belirlenmiş ücret artışlarının tümünü uygulamaktan kaçınabilmektedirler. Slovenya'da metal ve bankacılık sektöründe, Bulgaristan'da ağaç, mobilya, makine gibi sektörlerde de işletmelere açık uçlu hükümlerle asgari düzenlemeleri uygulamaktan kaçınma fırsatı veren sözleşmeler bağitlanmıştır. Bu tür uygulamalar, Alman endüstri ilişkileri sisteminin de olağan düzenlemeleri arasına girmiştir. Sektörel düzeyde toplu iş sözleşmesi düzenlemelerinden koparak işletme düzeyinde taraflara daha fazla esneklik veren açık uçlu hükümlere, Alman sisteminde yoğunlukla kimya ve mühendislik/teknik sektörlerde ve çoğunlukla çalışma süreleri ile ücretler konusunda rastlanmaktadır (Broughton; Welz, 2013:28) (Glassner; Keune, 2010:4).

Toplu iş sözleşmesinin kapsamını sektörel düzeyde genişleten, sendikal harekete güç kazandıran önemli bir düzenleme olarak teşmil uygulamasında ise birçok ülkede sınırlandırıcı eğilimler ağırlık kazanmıştır. AB üyesi ülkelerin büyük çoğunluğunda teşmil ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Sadece Kıbrıs, Danimarka, İtalya, Malta, İsveç ve Birleşik Krallık olmak üzere 6 ülkede teşmil uygulamasına yönelik yasal bir düzenleme yoktur. Ancak teşmil, krizin yarattığı ekonomik sonuçların hızlandırıcı etkisiyle, İspanya, Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve Slovakya başta olmak üzere bugün birçok ülkede endüstri ilişkilerinin değişiminde tartışmaların ana konularından biridir (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:230) (Broughton; Welz, 013:28). Slovakya'da örneğin yasal düzenleme ile teşmil uygulamasında ilgili işverenin/işverenlerin izninin alınması şart olmuştur. Yunanistan'da ise işyeri düzeyinde toplu iş sözleşmeleri yaygınlaşırken sektörel düzeyde teşmil uygulaması askıya alınmış ve yeni bir sistemin etkinlik kazanması için yasal düzenlemelere gidilmiştir (Broughton; Welz, 2013:22).

Krizin ve ekonomik belirsizliğinin bir diğer etkisi bağitlanan toplu iş sözleşmelerinin süresinin kısılmasıdır. Özellikle işçi sendikaları ekonomik ortamda yaşanabilecek olumlu gelişmelerden hızla faydalanma fırsatını kaçırmamak için sözleşme sürelerinin kısılmasını, genel olarak 3 yıldan 2 iki yıla düşmesini tercih etmektedir. Sadece Bulgaristan örneğinde sektörel toplu sözleşmelerin bir yıllık süre ile gerçekleştiği izlenmiştir (Broughton; Welz, 2013:31, 32).

Krizin bir başka etkisi ise taraflar arası müzakerelerin zorlaşmasına bağlı olarak sonuçlanması uzayan sözleşmelerdir. Özellikle krizin etkilerinin derin olduğu ülkelerde, tarafların tekliflerinin birbirlerinden çok uzak olması, sözleşme dinamiklerini olumsuz etkilemiştir. Bulgaristan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Malta, Slovenya, Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz bu kapsamda dikkat çeken ülkelerdir. Bu ülkelerde müzakere süreleri uzamış ve bağitlanan sözleşme sayısı düşmüştür (Broughton; Welz, 2013:33) (ETUI, 2015:49).

Süresi biten toplu sözleşmelerin yenisi bağitlanana kadar geçerli kalması ile ilgili düzenlemeler ise birçok ülkede tartışma konusu olmuştur. Örneğin İspanya'da yasal düzenleme ile yenisi bağitlanana kadar geçerliliğini koruyacak toplu iş sözleşmesinin geçerlilik süresi, sözleşmenin bitiş tarihinden itibaren bir yıl olarak belirlenerek, çalışanlar aleyhine düzenleme yoluna gidilmiştir (Broughton; Welz, 2013:33). Şüphesiz bu düzenleme çalışanlar açısından hem müzakere sürecini, hem de toplu iş sözleşmesinin kapsamını olumsuz etkilemiştir. İspanya'nın iki büyük sendikası olan UGT (Union General de Trabajadores/General Workers' Union of Spain) 2012 Eylül ayı itibariyle, bu düzenlemeden kaynaklı olarak, 257 adet çok işverenli sektörel sözleşmenin müzakerelerinin çıkmaza girdiği ve sözleşmelerin askıda kaldığını ileri sürmüştür. Benzer bir düzenleme Yunanistan'da gerçekleşmiş ve süresi biten toplu iş sözleşmesinin geçerlilik süresi yasa ile 6 aydan 3 aya düşürülmüştür. Fransa'da benzer dinamikler, çalışanlar açısından sözleşme hükümlerini olumsuz etkilemiş ve işçi sendikalarının desteğini zayıflatmıştır (Broughton; Welz, 2013:33).

Şüphesiz süreç üye ülkelerde bağitlanan toplu iş sözleşmesi sayılarını olumsuz etkilerken, toplu sözleşme kapsamını daraltıcı etki yaratmış, ücret ve sosyal haklarda gerilemeye neden olmuştur. 2000-2012 yılları arasında 27 AB üyesi ülkeden 19 üye ülkede toplu iş sözleşmesi kapsamı

daralmıştır. Kapsam açısından en çarpıcı örnekler, Romanya (-%47), Polonya (-%24), Slovakya (-%16), Macaristan (-%11), Bulgaristan, İrlanda ve Almanya'dır (-%10)(ETUI, 2015:50). İspanya'da ise 2008-2012 yılları arasında bağtlanan toplu iş sözleşmesi sayısı %43 azalarak 6.000'den 3.400'e düşmüştür. Bu sözleşmelerin kapsamındaki işçi sayısı da %41 azalarak 12 milyondan yaklaşık 7 milyona doğru gerilemiştir. Aynı yıllar arasında Portekiz'de bağtlanan toplu iş sözleşmesi sayısı %71 azalarak 295'den 85'e gerilemiş, sözleşmelerin kapsamındaki işçi sayısı da %84 azalarak 1.9 milyondan 328.000'e düşmüştür (ETUI, 2014:75). Nihayetinde bu sürecin endüstri ilişkileri sisteminin kolektif yapısının çözülmesini ve sendikasılaşmayı beslediği çok açıktır.

- **Ücretlere müdahaleler**

Tahmin edileceği üzere, küresel ekonomik kriz ile birlikte kamu ve özel sektörde ücret artışlarının durdurulması, ücretlerin dondurulması ve izleyen yıllarda sınırlı artışlar yapılması gibi uygulamalar, kemer sıkma politikalarının ve yapısal reformların önemli unsuru olmuştur. Bu bağlamda kamu sektöründe ve asgari ücretin belirlenmesinde doğrudan politik müdahale olurken, toplu sözleşme sistemindeki değişimde ücretleri doğrudan etkilemiştir (ETUI, 2014:70)(Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:12). Hatta Merkel 2013 yılında AB ile üye ülkeler arasında bire bir anlaşmalar ile 'rekabet paktı' (competitiveness pact) oluşturulmasını önererek, özellikle üye ülkelerin ücret politikalarına yönelik doğrudan bağlayıcı bir yapının ortaya çıkmasını istemiştir. Bu önerinin esas gerekçesi, AB'nin üye ülkelere dönük tavsiye niteliğindeki politika önermelerinin tarafları bağlayıcı ve denetleyici bir niteliğe dönüşmesi ve dolayısıyla küresel rekabet karşısında daha güçlü bir ekonomik yönetim bloğu oluşturma beklentisidir. Merkel'in 'herkes için Troyka' (Troika for all) olarak adlandırılan bu önerisi 2013 Aralık ayında Avrupa Konseyi tarafından reddedilmesine rağmen Avrupa kurumlarının ücret politikalarına müdahaleci tavrının yumuşamayacağı ve daha ileri reformlar talebinde ısrarcı olunacağı beyan edilmiştir (ETUI, 2014:70).

Şüphesiz kamu sektöründe ücretlerin genellikle toplu sözleşme sistemi ile belirlenmemesi nedeniyle, kamu çalışanlarının ücretlerine doğrudan müdahale görece daha kolay gerçekleşmiştir. Ayrıca kriz kaynaklı mali destek arayışında olan ülkeler için Troyka'nın desteğinin, ancak kamu

sektöründe ücret artışlarının durdurulması/ücretlerin dondurulması şartına bağlanması da, ücretlere müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır. Kamu kesiminde 2008-2013 yılları arasında ücretlerle ilgili değişim dikkate alındığında; mali destek arayışında olan ülkelerde nominal ücret kesintileri %30'a kadar yükselirken, üye ülkelerin yarıdan fazlasında en az bir yıl ücretler dondurulmuştur. Ancak ücretlerin dondurulması her zaman ücretlerin düşmesi anlamına da gelmemektedir. Temel ücret dondurulurken, sosyal ödemelerle ücretlerin düşmesinin engellendiği örnekler vardır. Örneğin Fransa'da ücretler iki yıllık bir dönemde dondurulurken performansa dayalı ücretlendirme ile kayıp karşılanmaya çalışılmıştır (ETUI, 2014:71).

Kamu sektöründe ücretlere yönelik en ciddi müdahale Yunanistan'da gerçekleşmiştir. Bu ülkede 2009-2013 yılları arasında çeşitli kesintilerle, toplam ücret kesintisi yaklaşık %30 olmuştur (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:12). Diğer Akdeniz ülkeleri arasında İtalya'da ise hükümet 2009 yılında bitecek olan toplu sözleşmeyi 2012 yılının sonundan önce yenileyerek fiili bir durum yaratırken, Portekiz'de 2012 ve 2013 yılları için belirli bir düzeyin üzerinde ücret geliri elde edenlerin 2 aylık ilave ücretlerinin (13 ve 14. aylık ödemeler) kesileceği açıklanmış, benzer uygulama İspanya, Macaristan, Yunanistan ve Romanya'da benimsenmiş, İspanya'da ayrıca haftalık çalışma süresi 35 saatten 37.5 saate çıkarılarak ve %5 oranında ücret kesintisi yapıp ücretler dondurularak, kamu sektöründe ücretlere müdahaleler gerçekleşmiştir (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:12, 13) (ETUI, 2014:71). Ayrıca kamu kesiminde Avusturya'da 2013 yılında ücretlerin dondurulması ve 2014 yılında sınırlı bir zam yapılması, Litvanya'da %4 ile %12 arasında kesinti yapılması, Letonya'da 2009 yılında kamu kesiminde %26; özel sektörde %10 kesinti yapılması, Romanya'da 2010 yılında %25 kesinti olması, İngiltere'de yıllık kazancı 25.000 Pound'un üzerinde olan kamu çalışanlarının ücretlerinin iki yıl süre ile dondurulması, bu tip uygulamalara örnek verilebilir (Broughton; Welz, 2013:32).

Birçok ülkede asgari ücretlerin belirlenmesinde tek taraflı hükümet uygulamalarıyla politik müdahale olduğu da bir gerçektir. Özellikle mali kaynak arayışında olan İspanya, Yunanistan, İrlanda, Romanya, Portekiz gibi ülkelerde Troyka baskısı politik müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır. Ör-

neğın Portekiz ve İspanya'da yıllar sonra, 2012 yılında asgari ücretin olağan ayarlanma süreci askıya alınmış, Portekiz'de 2011 yılı sonrası 3 yılı aşan zaman diliminde asgari ücret %5'in üzerinde gerilemiş, Estonya'da ise asgari ücret 4 yıl boyunca artmamıştır (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:13) (ETUI, 2014:73) (Broughton; Welz, 2013:32). Mali desteğe en fazla ihtiyaç duyan ülke olarak Yunanistan ise şüphesiz en büyük müdahalenin olduğu ülkedir. Bu ülkede asgari ücret 2012 yılında %22 oranında kesintiye uğrarken, 25 yaş altı gençler için kesinti oranı %32 olmuştur. Ayrıca Yunanistan ve Romanya'da asgari ücret ulusal toplu sözleşme ile belirlenirken, doğrudan toplu pazarlık düzenine müdahale ile asgari ücrette kesinti yapılması, esasen Troyka'nın gücünün işaretidir (ETUI, 2014:73) (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:13). Belçika, Fransa, Malta ve Hollanda gibi ülkelerde ise 2007-2013 yılları arasında fiyat indeksine bağlı düzenleme gereği en azından asgari ücretin sabit fiyata göre hesaplanan değeriinde bir kayıp yaşanmamıştır. Macaristan, Bulgaristan, Polonya, Romanya gibi bazı Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde, aynı dönem içerisinde gerçek asgari ücretlerde ciddi artışlar gerçekleşmiş olmakla birlikte, bu artış, esasen saat ücretinin 3 Euro'nun altında olmasından kaynaklı istatistiksel etki olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca asgari ücret, tam zamanlı çalışanların ortalama ücretinin yüzdesi olarak hesaplandığında, 2012 yılı itibariyle 19 AB üyesi ülke içerisinde asgari ücret 17 ülkede %60'ın altı; 11 ülkede ise %50'nin altındadır. Dolayısıyla asgari ücret, fakirlik ücretine dönüşmektedir (ETUI, 2014:73, 74).

Kamu sektöründe ücretlere yapılan politik müdahaleler ile ücret düzeyinin belirlenmesi, özel sektör için de bir gösterge olmuş ve hemen her ülkede Troyka ve/veya devalüasyon etkisiyle gerçek ücretlerde gerileme yaşanmıştır. Kriz sonrası yıllarda Slovenya, Avusturya, Almanya, Danimarka, Polonya, Yunanistan, Birleşik Krallık, İrlanda, Litvanya gibi birçok ülkede bu yönlü tercihler gündeme gelmiştir. Toplu sözleşme sistemi içerisinde dahi taraflarca müzakere edilen ücret artış oranlarında gerilemeler olmuştur. Ancak toplu sözleşme sistemi içerisinde ücret artış oranlarındaki düşme, istihdamın korunması/işten çıkarmalardan kaçınılması ve çalışanların eğitimle desteklenmesi gibi uygulamalarla birlikte gerçekleşmiştir (Broughton; Welz, 2013:32).

İngiltere’de 2011 yılı İşyeri Endüstri İlişkileri Çalışmasına/Anketine (Workplace Employment Relations Study-WERS) göre çalışanların %33’ü durgunluk nedeniyle ücretlerin kesintiye uğradığını veya dondurulduğunu, %19’u fazla mesailerinin kesildiğini ve %6’sı da ücret dışı sosyal haklarda kesintilerin olduğunu beyan etmişlerdir (Broughton; Welz, 2013:33). Ancak krizin olumsuz etkilerinin görece çok daha ciddi yaşandığı ülkelerde ücret artışlarının dondurulması veya sınırlandırılması konusunda daha radikal tedbirlerin alındığı da bir gerçektir. Şüphesiz en çarpıcı örnek olan Yunanistan’da yasal düzenleme ile işletmelere ücretleri %22 oranına kadar düşürme hakkı verilmiştir. Bu düzenleme sonrası Yunanistan’da 2009-2013 yılları arasında gerçek ücretlerde gerileme %23 olmuştur (ETUI, 2014:77). İspanya’da ise enflasyon oranının altında ücret artışı sağlanırken Almanya’da azalan gelire bağlı olarak ücretler baskı altına alınmıştır (Broughton; Welz, 2013:32).

Esasen kriz öncesi, 2001-2009 yılları arasında tüm AB ülkelerinde farklı oranlarda olsa da reel ücretler artış eğiliminde olmuştur. Bu dönemde Romanya, Litvanya, Estonya, Letonya, Çek Cumhuriyeti’nde artış oranı %30’un üzerinde gerçekleşirken, Bulgaristan, Macaristan, Slovakya, Slovenya, İrlanda, Birleşik Krallık, Yunanistan, Danimarka, Finlandiya, Kıbrıs’ta bu oran %15 ve üzerindedir. Belki de en ilginç nokta, bu dönemde reel ücret düzeyi yaklaşık %5’in üzerinde düşen tek ülkenin Almanya olmasıdır. 2010-2012 yılları arasında ise 27 ülke arasında sadece 9 ülkede reel ücretler artış gösterirken, 18 ülkede reel ücretler gerilemiştir. 2010-2012 yılları arasında %5 ve üzeri reel ücret gerilemesi yaşayan ülkeler Estonya, Malta, Letonya, İspanya, İrlanda, Macaristan, Kıbrıs, Portekiz, Yunanistan’dır. Özellikle Kıbrıs %8, Portekiz %10, Yunanistan %22 ile ciddi gerilemenin olduğu ülkelerdir (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:14). Almanya’da ise bu dönemde sadece yaklaşık %2 oranında reel ücret artışı gerçekleşmiştir. Ancak Alman işgücü piyasasının 2008 krizi sonrası istihdamı koruma açısından AB düzeyinde görece bu başarısı, reel ücret düzeyindeki çok sınırlı iyileşme bağlamında, Financial Times tarafından İngiliz yazar ve toplumsal eleştirmen Charles Dickens’a atfen ‘Dickens Koşulları’ (Dickensian Conditions) olarak adlandırılmıştır (Blackburn, 2013:5-6).

SONUÇ

Küresel ekonomik krizin endüstri ilişkileri üzerine etkisi açısından Akdeniz ülkeleri en fazla olumsuz etkilenen ülkeler olmuştur. Diğer bir deyişle Kuzey ve Merkez ülkelere kıyasla olumsuz etkilenme, Akdeniz ülkelerinde daha fazladır. Bu ülkelerde endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki değişim baskısı görece daha fazladır(Curtarelli;Fric;Vargas;Welz,2014:230). İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da krizin ekonomik ve sosyal açıdan yarattığı açmazlar ve Troyka tarafından bu ülkelere önerilen çözümler, sosyal tarafların diyalogu sürdürme imkanlarını sınırlandırırken, endüstri ilişkileri sisteminin işleyişini değiştirmeden, AB mali kaynaklarından ve küresel sermayeden destek bulmayı da imkansız bırakmıştır. Akdeniz ülkeleri ile birlikte İrlanda'da bu kapsamdadır. Nihayetinde küresel ekonomik krizin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki bütünsel etkisinin düzeyi değerlendirildiğinde İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda ile birlikte toplam 19 ülkede endüstri ilişkileri sisteminin 'ciddi' ve 'çok ciddi' düzeyde etkilendiği gözlenmektedir. Krizin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki olumsuz etkilerinin 'çok ciddi olmadığı'(not very severe) veya sınırlı kaldığı 9 ülke içerisinde ise Malta hariç Akdeniz ülkesi bulunmamaktadır. Bu ülkeler arasında 3 Kuzeyli/İskandinav ülkesi(Danimarka, Norveç, İsveç); 3 Merkez Batı/Germen ülkesi(Avusturya, Almanya, Hollanda) bulunmaktadır(Broughton;Welz,2013:36,37).

Tablo 7: Krizin Endüstri İlişkileri Üzerindeki Genel Etki Düzeyi/Derecesi

Etki Düzeyi	Ülkeler
Çok ciddi	ES, EL, IE, PT
Ciddi	BE, CY, CZ, EE, FI, FR, HU, IT, LT, LU, LV, RO, SI, SK, UK
Çok ciddi değil	AT, BG, DE, DK, MT, NL, NO, PL, SE
Ciddi değil	---

A. Broughton; C. Welz; 'Impact of the Crisis on Industrial Relations', European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, p.35, 2013, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu

Küresel ekonomik krizin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki etkisinin en ciddi olduğu 4 ülke arasında İspanya, Portekiz ve Yunanistan'ın Akdeniz ülkesi olması, tipolojiler açısından durumu değerlendirmede önemlidir. Akdeniz endüstri ilişkileri tipolojisinde; devlet merkezli müdahaleci

sistem, kutuplaşmış taraflar arası ilişki, değişken ve istikrarsız toplu iş sözleşmesi düzeyi, çatışma eğilimli sözleşme düzeni, sistemin özgün yönlerinin güçlü olmadığını açık göstergeleridir. Diğer bir deyişle sosyal ortaklığın, korporatist ilişkilerin kök salmadığı bu ülkelerde endüstri ilişkileri sisteminin işleyişini koruyacak, taraflar arası dengeyi uzun dönemde gözetecek bir yapının ve nosyonun varlığından söz etmek kolay değildir (Broughton; Welz, 2013:36, 37).

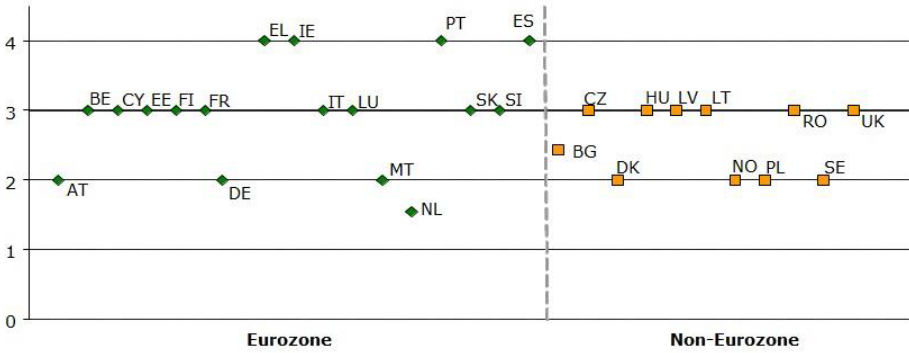
Kuzey ve Merkez ülkelerde ise endüstri ilişkileri aktörleri arasındaki güçlü diyalog mekanizmaları, endüstri ilişkilerinin daha uzlaşmacı veya daha az çatışmacı kültürü, endüstri ilişkileri sisteminin özgün yönlerini geliştirirken sosyal taraflar arasındaki dengeyi uzun dönemde gözeterek, sistemin işleyişini de korumaktadır. Ancak unutulmaması gereken, bu ülkelerde dahi endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki değişim baskısının göz ardı edilemeyecek boyutlarda olmasıdır. Bu ülkelerde endüstri ilişkileri sisteminin özgün yönlerinin ve sosyal diyalogun korunmaya çalışıldığı vurgulanırken, örneğin toplu iş sözleşmelerinde açık uçlu hüküm, kısa süreli çalışma, işletmeler arasında çalışanların geçici transferi, haftalık çalışma süresinin ücret ile ilişkilenerken kısalması, çalışanların iş yükünün artması gibi esneklik içeren düzenlemeler öne çıkmıştır. AB düzeyinde üye ülkeler arasında bu ve benzeri düzenlemeler dikkate alınarak yapılan karşılaştırmalarda hakim değerlendirme, Kuzey ve Merkez ülkelerde, Akdeniz ülkelerine kıyasla, endüstri ilişkileri sisteminin daha çabuk toparlandığı ve işleyişin temel özelliklerinden daha az sapma gösterdiği (Curtarelli; Fric; Vargas; Welz, 2014:230).

Bu hakim değerlendirme, Kuzey ve Merkez ülkelerle Akdeniz ülkeleri arasındaki karşılaştırmada nihai vurgu olarak geçerli olsa da, AB düzeyinde üye ülkelerin tümünde küresel ekonomik krizin endüstri ilişkileri sisteminin işleyişi ve sonuçları açısından ciddi değişiklikler yarattığı bir vakadır. Üye ülkelerde toplu iş sözleşmesi sisteminde esneklik, toplu iş sözleşmelerinde açık uçlu hükümlere yer verilmesi, bağitlanan toplu iş sözleşmesi sayılarında düşme, toplu iş sözleşmesi sürelerinde kısalma, teşmil düzenlemelerinde sınırlandırma, uzlaştırma mekanizmalarında değişiklikler, ücret artışlarında kesinti, ücretlerin dondurulması, çalışma sürelerinin ücretle birlikte düşürülmesi, asgari ücrete politik müdahale, ücretlerin fiyatlara indekslenmesinde değişim, sosyal taraflar arası diya-

logda olumlu veya olumsuz yönde değişim, endüstri ilişkileri sisteminin işleyişi ve sonuçları açısından ciddi değişikliklerin önemli ve yaygın örnekleridir.

Küresel ekonomik krizin makalenin ilk bölümünde tartışılan gerekçeleri ve dinamikleri dikkate alındığında, krizin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki etkisinin Euro bölgesi ülkelerin durumu açısından farklılık içerip içermediğini değerlendirmek önemlidir. Bu değerlendirmede öncelikle vurgulanması gereken ise çok sayıda Euro bölgesi ülkede krizin endüstri ilişkilerini 'ciddi' (severe) ve 'çok ciddi' (very severe) düzeyde etkilediği gerçeğidir. 17 Euro bölgesi ülkeden sadece 4 ülkede krizin endüstri ilişkileri üzerindeki etkisinin 'çok ciddi'(not very severe) olmadığına işaret edilmektedir. Bu ülkeler Almanya, Avusturya, Hollanda ve Malta'dır. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu 4 ülke içerisinde 3 ülkenin Merkez Batı/ Germen ülkesi olduğu unutulmamalıdır.

Şekil 1: Euro ve Euro Bölgesi Dışı AB Üyesi Ülkelerde Krizin Endüstri İlişkilerini Etkileme Düzeyi

A. Broughton; C. Welz; 'Impact of the Crisis on Industrial Relations', European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, p.39, 2013, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu

Krizin endüstri ilişkileri üzerindeki etkisinin 'çok ciddi' (very severe) olduğu bilinen Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya ise hem Euro bölgesi ülkeler, hem de İrlanda hariç Akdeniz ülkeleridir. Euro bölgesinde olmayan ülkeler arasında ise krizin endüstri ilişkilerini 'çok ciddi' (very severe) derecede etkilediği ülke olmaması, bu ülkelerin kendi para bi-

rimlerini kontrol etme ve kriz döneminde para politikalarında görece daha fazla hareket serbestliğine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Broughton; Welz, 2013:38). Sadece bu değerlendirme dahi Troyka ve 'yeni ekonomik yönetim' kıskacında AB'nin ve üye ülkelerin durumu dikkatle tartışması gerektiğine işaret etmektedir.

Son olarak daha önce vurgulanan bir noktaya dönerek konuyu noktalamak doğru olabilir. Küresel ekonomik krizin endüstri ilişkileri sistemi üzerindeki etkisinin çeşitliliği ve etkileşimdeki farklılık ülkeden ülkeye değişirken, değişim baskısının sadece kriz dönemine ilişkin olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bu bağlamda en az hatalı değerlendirme, küresel ekonomik krizle endüstri ilişkileri sistemleri üzerindeki değişim baskısının güçlendiğidir. Gerçekten endüstri ilişkileri sisteminin aktörleri olarak devlet ile işçi sendikalarına yönelik yeniden yapılanma tartışmaları, işçi sendikalarının temsil gücünün giderek aşınması, Avrupa'nın 'sosyal Avrupa'dan uzaklaşma' eğilimi sadece küresel ekonomik kriz bağlamında açıklanacak dinamikler değildir. Küresel rekabet ile mücadele bağlamında bu ana dinamiklerin tetikleyiciliği ile küresel ekonomik krizin endüstri ilişkileri sistemini değişime ve çatışmacı bir yapıya yönelttiği gözlenebilen bir durumdur. Üye ülkelerde endüstri ilişkileri sisteminin işleyiş ve sonuçları açısından benimsenen değişikliklerin kalıcılığı ile Troyka ve yeni ekonomik yönetim kıskacı, en küçük çemberde endüstri ilişkileri sisteminden başlayan ve en büyük çemberde sosyal Avrupa'ya yönelen yapısal değişimin somut işaretleridir.

Şüphesiz baskının taraflar açısından yönetilmesi ve yeni bir dengenin kurulma süreci, endüstri ilişkileri sistemi tipolojileri ve her ülke özelinde devlet, emek ve sermaye arasındaki güç ilişkileri ile toplumsal muhalefetin gücüne göre biçimlenmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken önemli bir eğilim, hakim ekonomi politik söyleme görece daha fazla bağlı olan merkez ve merkez dışı sağ partilerin yükselişi, iktidarda olma veya uzun süreli kalma durumlarının zayıflamaması veya güçlenmesidir. Şüphesiz bu politik iklim; tam istihdam hedefi, verimliliği kovalayan ücret artışları, güçlü sosyal güvenlik politikaları, istihdamı ve kamusal hizmetleri öncelleyen kamu sektörü, sosyal piyasa ekonomisi, temel sosyal hakların gözardı edilmemesi, güçlü sosyal diyalog (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:5) (Meardi, 2012) gibi temel unsurlarıyla Avrupa Sosyal Modeli'nin

sürdürülebilirliği açısından önemli bir tehlikedir. Diğer bir deyişle bu dönem, Avrupa Sosyal Modeli'nin liberalizasyon dönemi olarak adlandırılabilir (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:6). Açıkçası Finlandiya, Danimarka, İsveç, Hollanda, İspanya, İrlanda, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovakya gibi ülkeler 1990'lı yılların ortalarından itibaren refah harcamalarını azaltmaya yönelik ülkeler olmuştur. Bu dönem, Batı ve Doğu Avrupa'nın istekli olduğu, Güney Avrupa'nın ise kriz ile beraber ciddi bir açmazda kaldığı liberalizasyon dönemidir. Sürecin arkasında yatan dinamik ise küresel rekabet ile mücadele düsturu içerisinde piyasa sisteminin kuralları belirlemesi ve sosyal dumping üzerinden rekabet avantajının şiddetlenmesidir (Busch; Hermann; Hinrichs; Schulten, 2013:6).

Troyka ve yeni ekonomik yönetim kıskaçında, Stiglitz'in işaret ettiği gibi, AB 'yatırım ve dayanışma yerine ekonomik ve sosyal rekabeti tercih ederek, 1992 Maastricht Antlaşması'nı, AB'ni güçlendirme hedefi yerine, bugün AB'nin zayıflaması hedefini öngörür hale getirmiştir (Degryse, 2012:77). Wolfgang Streeck ise AB'de bazı ülke vatandaşlarının kendi hükümetlerini, kendilerinin temsilcisi görmek yerine, başka ülkelerin, AB ve IMF gibi uluslararası kuruluşların temsilcisi olarak görmelerinin büyük bir tehlikeye işaret ettiğini vurgulamış ve bu durumun demokrasinin gözetim altına alınması anlamına geldiğine, uluslararası finans sektörünün hegemonyasının tescili olduğuna işaret etmiştir (Degryse, 2012:76). Bu noktada AB için kritik olan, David Cameron'ın ifadesiyle 'her problemin daha fazla Avrupa ile çözülemeyeceği, bazen daha az Avrupa ile daha iyi sonuçlar alınabileceği' (GOV.UK, Prime Minister's Speech on Europe, Chatham House, 10 November 2015) yaklaşımının, Brüksel ve Troyka tarafından nasıl formüle edileceğidir. Avrupa Sosyal Modeli ve ülkelerin endüstri ilişkileri sistemleri de bu formülasyonun ayrılmaz bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

- Aumayr-Pintar, C.; Boehmer, S.; Bremermann, M. (2015); *'Developments in Working Life in Europe: EurWORK Annual Review 2014'*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu
- Aumayr-Pintar, C.; Cabrita, J.; Curtarelli, M.; Fric, K.; Fromm, A. (2015); *'Industrial Relations and Working Conditions Developments in Europe 2013'*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu
- Barnard, C. (2012); *'The Financial Crisis and the Euro Plus Pact: A Labour Lawyer's Perspective'*, **Industrial Law Journal**, European Developments, Vol:41, No:1, March, pp.98-114
- Bernaciak, M. (2015); *'Beyond the CEE 'Black Box': Crisis and Industrial Relations in the New EU Member States'*, **ETUI Working Paper**, 2015.05, pp.1-50
- Blackburn, D. (2013) "Can Unions Be Effective For Young Workers?", **International Union Rights**, Published by: International Centre For Trade Union Rights, Vol:20, No:3, pp.5-7
- Busch, K.; Hermann, C.; Hinrichs, K.; Schulten, T. (2013); *'Euro Crisis, Austerity Policy and the European Social Model; How Crises Policies in Southern Europe Threaten the EU's Social Dimension'*, Friedrich Ebert Stiftung International Policy Analysis, February, pp.1-35
- Brandl, B.; Traxler, F. (2011); *'Labour Relations, Economic Governance and the Crisis: Turning the Tide Again?'*, **Labour History**, Vol:52, No:1, pp.1-22
- Broughton, A.; Welz, C. (2013); *'Impact of the Crisis on Industrial Relations'*, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu
- Clauwaert, S.; Schömann, I. (2012); *'The Crisis and National Labour Law Reforms: A Mapping Exercise'*, **ETUI Working Paper**, 2012.4, pp.1-19

- Curtarelli, M.; Fric, K.; Vargas, O.; Welz, C. (2014); *Job Quality, Industrial Relations and the Crises in Europe*, **International Review of Sociology**, Vol:24, No:2, pp.225-240
- Degryse, C. (2012); *The New European Economic Governance*, **ETUI Working Paper**, 2012.14, pp.1-84
- Degryse, C.; Jepsen, M.; Pochet, P. (2013); *The Euro Crises and its Impact on National and European Social Policies*; **ETUI Working Paper**; **2013.05**, pp.1-44
- Eğilmez, M. (2012)(a); *Avrupa Batar mı?*, **Kendime Yazılar**, 21 Nisan 2012, www.mahfiegilmez.com (26 Aralık 2016)
- Eğilmez, M. (2012)(b); *Euro Krizinin Nedeni*, **Kendime Yazılar**, 6 Haziran 2012, www.mahfiegilmez.com (26 Aralık 2016)
- Eğilmez, M. (2013); *Küresel Krizin Neresindeyiz?*, **Kendime Yazılar**, 21 Nisan 2013, www.mahfiegilmez.com (26 Aralık 2016)
- Erne, R. (2012); **European Industrial Relations After the Crises: A Postscript**, Stijn Smismans(ed.), The European Union and Industrial Relations-New Procedures, New Context, pp.345-367, file:///C:/Users/Ahmet%20Selamo%C4%9Flu/Downloads/SSRN-id2791338.pdf (17 Şubat 2016)
- European Trade Union Institute (2014); **Benchmarking Working Europe 2014**, ETUI aisbl, Brussels
- European Trade Union Institute (2015); **Benchmarking Working Europe 2015**, ETUI aisbl, Brussels
- Glassner, V.; Keune, M. (2010); *Collective Bargaining Responses to the Economic Crisis in Europe*, **ETUI Policy Brief**, European Economic and Employment Policy, Issue1/2010, pp.1-7
- Gosetti, G.; La Rosa, M. (2014); *The Quality of Work and the European Economic Crisis-the Theme and the Time: An Introduction*, **International Review of Sociology**, Vol:24, No:2, pp.197-206
- GOV.UK (2015); *Prime Minister's Speech on Europe*, Chatham House, 10 November 2015, <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-ministers-speech-on-europe> (11 Ocak 2017)

- HaberTürk Ekonomi (2016); İş-Yaşam Haberleri, '*Thilo Sarrazin: Euro her an bitebilir!*', 20 Aralık 2016, <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1338774-thilo-sarrazin-euro-her-an-bitebilir> (31 Aralık 2016)
- International Monetary Fund, World Economic Outlook, 'Too Slow for Too Long', April 2016
- Meardi, G. (2012); 'Employment Relations Under External Pressure: Italian and Spanish Reforms in 2010-2012', International Labour Process Conference, Stockholm, 27-29 March 2012, pp.1-20, <https://pdfs.semanticscholar.org/cac7/629671e311513ef473da01819e905611932b.pdf> (18 Mart 2016)
- Meardi, G. (2012); '*Peripheral Convergence in the Crises? Southern and Eastern European Labour Markets and Industrial Relations*', Warsaw Forum of Economic Sociology; 5:1(9); Spring, 2014, pp.7-27
- Ortaylı, İ. (2010); **Türkiye'nin Yakın Tarihi**, Timaş Yayınları, 6. Baskı, İstanbul
- The Telegraph (2016); News, '*David Cameron Warns the Existence of European Single Currency is Hanging in the Balance*', 08 December 2016, 11:25pm, <http://www.telegraph.co.uk/news2016/12/08/Cameron> (31 Aralık 2016)
- The Wall Street Journal (2012); '*The Euro Crises, Q&A: ECB President Mario Draghi*', 23 February 2012, 11:28am EST, <http://blogs.wsj.com/eurocrisis/2012/02/23/qa-ecb-president-mario-draghi/> (19 Şubat 2016)
- Welz, C.; Vargas, O.; Broughton, A.; Gyes, G.; Szeker, L.; Curtarelli, M.; Fric, K.; Kerckhofs, P.; Tremolieres, S. (2014); 'Impact of the Crises on Industrial Relations and Working Conditions in Europe'; European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Publications Office of the European Union, Luxembourg, www.eurofound.europa.eu

EK: Ülke Kısaltmaları

BE: Belçika	HR: Hırvatistan	PL: Polonya
BG: Bulgaristan	IT: İtalya	PT: Portekiz
CZ: Çek Cumhuriyeti	CY: Kıbrıs	RO: Romanya
DK: Danimarka	LV: Letonya	SI: Slovenya
DE: Almanya	LT: Litvanya	SK: Slovakya
EE: Estonya	LU: Lüksemburg	FI: Finlandiya
IE: İrlanda	HU: Macaristan	SE: İsveç
EL: Yunanistan	MT: Malta	UK: Birleşik Krallık
ES: İspanya	NL: Hollanda	NO: Norveç
FR: Fransa	AT: Avusturya	

